BOSHLANG‘ICH SINF SAVOD O‘RGATISH DAVRI YOZUV DARSLARIDA NUTQ O‘STIRISH

Smaylova Nilufar Marat qizi

GDPI, Boshlang‘ich ta’lim yo‘nalishi 4– bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf savod o‘rgatish darslarining samarali tashkil qilinishi va bu bu darslar orqali o‘quvchilarda kreativ fikrlashni o‘stirsh, ularning nutqini boyitish asosiy masala sifatida ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar : integrativ yondashuv, Harakatlar strategiyasi, kitobxonlik, elementar o‘qish va yozish, nutq, tafakkur, logoped, bog‘lanishli nutq, adaby nutq, adabiy me’yor.

Jahon ta’lim muassasalarida ona tili va adabiyot fanlarini o‘qitish metodikasini integrativ yondashuvlar asosida takomillashtirishning kognitiv mexanizmlari ta’lim tizimiga tatbiq etilgan. Jahon ta’lim va ilmiy tadqiqot muassasalarida maktab ta’limi mazmunini har o‘n yillikda takomillashtirish, o‘quvchilar tomonidan boshlang‘ich ta’lim ma’lumotining samarali o‘zllashtirilganini ta’minlashning me’yoriy asoslarini rivojlantirish, kichik maktab yoshidagi o‘quvchilarning ta’limga bo‘lgan qiziqish va ishtiyoqlarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, o‘quvchilarning kitobxonlik tajribasi hamda axborotlardan maqsadli foydalanish malakalarini rivojlantirish, boshlang‘ich sinf o‘quvchilariga ta’lim-tarbiya berishda badiiy-irodaviy, hissiy-estetikimkoniyatlarni kengaytrish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarga alohida e’tibor berilmoqda.

“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi” da “umumiy o‘rta ta’lim sifatini tubdan oshirish, yosh avlodning ijodiy va intellektual salohiyatini qo‘llab-quvvatlash va ro‘yobga chiqarish hamda ruhan va aqlan rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, Vatanga sodiq, qat’iy hayotiy nuqtayi nazarga ega yoshlarni tarbiyalash” kabi yo‘nalishlar ustuvor vazifalar sifatida belgilab berildi. Bu esa ta’limning dastlabki bosqichlaridan o‘qitish metodikasini takomllashtirishni ham taqozo etadi.

Maktabda o‘qitish elementar o‘qish va yozishga o‘rgatishdan boshlanadi. “Alifbe” ga asoslangan holda qisqa vaqt ichida o‘quvchilar o‘qish va yozishga o‘rgatiladi, ya’ni o‘qish va yozish ko‘nikmasini egallaydilar. Savod o‘rgatish davrida o‘qish va yozish harakatini maqsadga muvofiq tarzda bajara olish o‘qish va yozish ko‘nikmasi hisoblanadi. Bu ko‘nikma bilimni talab qiladi, chunki har qanday ko‘nikma bilim bilan chambarchas bog‘liq.

O‘qish va yozish nutqqa oid malaka hisoblanib, u kishi nutq faolyatining turidir. O‘qish faoliyati ham, yozish faoliyat ham nutq faoliyatining boshqa turlari bilan, ya’ni og‘zaki hikoya qilish, o‘zgalar nutqini tinglash orqali tushunish, ichki nutq bilan uzviy bog‘liq holda shakllanib boradi. Maktabda o‘qitishning muvaffaqiyati savod o‘rgatishning qanday tashkil etilganligiga bog‘liq.

Boshlang‘ich ta’limning asosiy vazifalaridan biri o‘quvchilar nutqini o‘stirishdir. Nutq o‘stirish uch yo‘nalishda :

- So‘z ustida ishlash;
- So‘z birikmasi va gap ustida ishlash;
- Bog‘lanishli nutq ustida ishlash

orqali amalga oshirilishi metodik adabiyotlarda qayd etilgan.

Savod o‘rgatish darslarida ham yuqoridagi uch yo‘nalish bo‘yich ishlar olib boriladi. Ona tilidan olib boriladigan ishlar, shuningdek, savod o‘rgatish ham o‘quvchilar nutqi va tafakkurini o‘stirish bilan bog‘liq holda uyushtiriladi. Savod o‘rgatish davridagi ishlarning miqyosi keng bo‘lib, ekskursiyalar, bolalarning kuzatishlari, predmet darslar, rasm yuzasidan suhbat va shu kabilar bilan bog‘lanadi.

Bu davrda ham o‘quvchilar nutqini yanada o‘stirishning vazifalari quyidagilardan iborat bo‘ladi :

1) o‘quvchilar nutqidagi kamchiliklarni to‘g‘rilash;

2) ularning tasavvur va tushuncha doirasini kengaytirish bilan bog‘liq holda lug‘atini boyitish;

3) o‘quvchilar nutqidagi ayrim so‘zlarning ma’nosiga aniqlik kiritsh;

4) gap va uch-to‘rt gapli kichik “hikoyacha” (bog‘lanishli nutq) ni og‘zaki to‘g‘ri tuzish ko‘nikmasini o‘stirish.

Bolalar ushbu davrda, birinchidan, ish qurollari, tabiatdagi narsalar, kiyim-kechak kabi predmetlar bilan tanishish yordamida so‘zni ongli ishlatishga; ikkinchidan, turli sodda yig‘iq gap (O‘quvchilar yozyaptilar), sodda yoyiq gap (Ali maktabga bordi), uyushiq bo‘lakli gap (Salim yugurdi va g‘olib bo‘ldi) tuzadilar. Bu mashqlar amaliy-mashqlar yordamida egallaydilar.

Bolalarning nutq o‘stirishi uchun asosiy manba ularning shaxsiy tajribalari, kishilar hayoti va tabiatni kuzatishlari hisoblanadi. Qiziqarli suhbat uchun narsalar, uy-ro‘zg‘or buyumlari, o‘simliklar, hayvonlar kabilar muhim mavzular sifatida xizmat qiladi. Suhbat jarayonida bolalarda hosil qilingan tasavvur asosida aniq tushunchalar shakllanadi.

Savod o‘rgatish davrida nutq o‘stirishga oid ish turlariga tevarak-atrofdagi jonli predmetlarning nomini, ularning belgilarni aytish, predmetlarni ma’lum belgilari asosida guruhlash kabi mashqlar kiradi. Masalan, o‘qituvchining topshirig‘iga muvofiq, ma’lum bir mavzuda (qish, mevali bog‘, sinf, maktab haqida) ikki so‘zdan iborat gap tuzadilar; keyinroq esa shunday yig‘iq gaplar tuzib, uni savollar yordamida yoyiq gaplarga aylantiradlar. Ular o‘rgangan harflaridan so‘zlar va kichik gaplar tuzib yozadlar.

O‘quvchilar o‘qish darslarida berilgan rasmga qarab kichik hikoyacha tuzadilar, o‘qituvchining savoliga to‘liq javob berishni o‘rganadilar. Alifbedagi rangli chiroyli rasmlar tevarak-atrofdagi hodisa va predmetlar, hayvonlar va o‘simliklarning nomini idrok etishga, bilib olishga yordam beradi.

Savod o‘rgatish davri o‘quvchilarning talaffuzini yaxshilash uchun ham asosiy jarayon bo‘lib, negaki ko‘pgina bolalar talaffuzida kamchiliklar bo‘ladi : bir tovush o‘rniga boshqasini (sh o‘rniga s, r o‘rniga y yoki l) talaffuz qiladilar, tovushlar o‘rnini almashtirib qo‘yadilar va hokazo. Bunday kamchiliklarni bartaraf etish uchun logopedlar maxsus mashqlardan foydalangan holda ish yuritadilar. O‘qituvchi ham har bir darsda va darsdan tashqari vaqtlarda o‘quvchilar talaffuzini kuzatib borishi, kamchiliklarni aytib, to‘g‘ri talaffuz namunasini ko‘rsatishi lozim.

Savod o‘rgatsh davridagi har bir dars jarayonida nutq o‘stirish ishiga alohida e’tibor qaratish lozim. Shundagina o‘quvchilarda adabiy nutq (shevalar ta’sirsiz, adabiy me’yor asosidagi nutq) ko‘nikmalar shakllanadi va malakaga aylanib boradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947 -son Farmoni. O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar

strategiyasi to‘g‘risda // O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami. – T .: 2017.

2. Boshlang‘ich ta’lim bo‘yicha yangi tahrirdagi o‘quv dasturi // Boshlang‘ich ta’lim j, - T .:1998.

3. R. Safarova va boshq. Savod o‘rgatish darslari. – T .: Yangiyul poligraph service,2020.

4. S.Matchonov va boshqalar. Boshlang‘ich sinf o‘qish darslarini pedagogik texnologiyalarasosda tashkil etish. – T .: Yangiyul poligraph service, 2008.